

## Jean Greisch, Častni doktor Univerze v Ljubljani Ljubljana, 28. novembra 2023

### Predlog za podelitev naziva „častni doktor Univerze v Ljubljani“ (1. april 2023)<sup>1</sup>

Podpisani prof. dr. Robert Petkovšek (UL TEOF, predstojnik Katedre za filozofijo), prof. dr. Branko Klun (UL TEOF) in prof. dr. Dean Komel (UL FF) Senatu UL TEOF predlagamo, naj prof. dr. Jeana Greischa Senatu Univerze v Ljubljani predlaga za prejemnika naziva „častni doktor Univerze v Ljubljani“.

Predlagamo ga: 1) zaradi njegovih vrhunskih znanstveno-filozofskih dosežkov na področju sodobne filozofije (ustvaril je več filozofskih modelov in konceptov, ki so danes sprejeti na področju hermenevtike in filozofije religije); 2) zaradi odmevnosti in vpliva njegovega filozofskega dela v svetovnem merilu; 3) zaradi njegovega dolgoletnega sodelovanja s Teološko fakulteto Univerze v Ljubljani in povezanosti Katoliškega inštituta s Teološko fakulteto v Ljubljani.

\* \* \*

Jean Greisch velja za pomembnega predstavnika sodobne filozofske hermenevtike. Njegova je danes odmevna oznaka, da živimo v „hermenevtični dobi razuma“. Ta oznaka, ki jo je na začetku svoje filozofske poti uporabil v knjigi z naslovom *Hermenevtična doba razuma* [*L'âge herméneutique de la raison*, 1985], ne povzema samo njegovega življenjskega opusa, ampak tudi duha naše dobe, ki se razlikuje od duha predhodnih dob v filozofiji, ki sta jih po Greischu „pokrivali“ najprej metafizika in nato fenomenologija. Danes je filozofija pred hermenevtičnimi izzivi, ki kličejo, da védenje poglobi z razumevanjem. Iz dobe védenja misel prehaja v dobo razumevanja. Greishev izraz „hermenevtična doba razuma“ tako povzema, zaokroža in nadgrajuje delo učiteljev filozofske hermenevtike 20. stol., M. Heideggerja, H.-G. Gadamerja ali P. Ricœurja, in postavlja duhovne koordinate sodobnemu svetu telefonije, ki je v nevarnosti, da bi se razglasil in izgubil v medsebojnem nerazumevanju.

Prelomnico med dobo védenja in dobo razumevanja Greisch ponazarja z naslovom enega od svojih del, *Drevo življenja in drevo védenja* [*L'Arbre de vie et l'Arbre du savoir*, 2000]; s to svetopisemsko metaforo začrtuje mejo med metafiziko in fenomenologijo na eni strani in hermenevtiko na drugi strani – metafizika in fenomenologija sta bili na-

<sup>1</sup> Predlog za podelitev naziva „častni doktor Univerze v Ljubljani“ prof. dr. Jeanu Greischu je nastal v akademskem letu 2022/23, ko Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani (UL TEOF) obhaja stoletnico prvih dveh doktorskih promocij s področja teologije – Ivana Žagarja in Alojzija Zupana.

mreč v službi védenja, apodiktične gotovosti (= drevo védenja), hermenevtika je v službi življenja (= drevo življenja). Hermenevtika sprejema negotovost, lastno življenju, da bi nanjo odgovorila na široko – z modrostjo, ki jo Greisch imenuje „modrost negotovosti“; ta se kaže v medsebojnem poslušanju in razumevanju, v dopuščanju različnih pogledov in interpretacij, in ne v izključujočem rivalstvu védenj. Modrost negotovosti, ki ne pomeni niti skepticizma niti eklekticizma, se zavestno odreka zgolj svojemu ‚prav‘, da bi bili slišani še glasovi drugih. Hermenevtika je *želja* po razumevanju, in ne *volja* po védenju; izraža se v interpretacijah, ki razumejo, da niso dokončne, ampak so le moment v vrsti dopolnitev. Dopolnjevanje je rdeča nit Greischevih del, ki isto vprašanje obravnavajo z različnih zornih kotov – ne samo s filozofskega ali teološkega, ampak tudi s pripovednega, pesniškega ali slikarskega. Tu se drži Ricœurjeve maksime: »Več razložiš, bolje razumeš.« Po Ricœurju imajo pripovedi v razumevanju resničnosti konstitutivno vlogo – Greisch, Ricœurjev učenec in prijatelj, je to prevzel do te mere, da se v zadnjem desetletju posveča pisanju filozofskih basni za mlade. Vključevanje pripovedi v razumevanje kaže, da se hermenevtika ne ustavlja pri zunanem, objektivnem pogledu na resničnost, ampak da je njeno bistvo v odpiranju notranjih, subjektivnih pogledov. Združevanje zunanega pogleda z notranjim v razumevanju Greisch imenuje kot hermenevtiko *more gallico demonstrata*, to je hermenevtiko, ki ni zrasla s Heideggerjem in Gadamerjem na nemških tleh, ampak z Ricœurjem na francoskih, galskih tleh. V ta krog prišteva Greisch samega sebe.

Greisch ta hermenevtični model prenaša na področje filozofije religije, saj je notranji pogled kakor v umetniških in drugih literarnih delih doma predvsem v religijskih besedilih. Filozofijo religije, ki je pot od svojih začetkov do danes prehodila prek različnih modelov – spekulativni, kritični, lingvistični in fenomenološki model –, Greisch dopolnjuje s hermenevtičnim modelom, ki védenje dopolnjuje z razumevanjem in zunanjo perspektivo z notranjo. Greisch pa gre tudi v nasprotno smer in filozofsko hermenevtiko postavlja v šolo biblične hermenevtike. Biblična hermenevtika ima za seboj dolgo – več kot dvainpoltisočletno – izkušnjo poslušanja, branja, interpretacije in razumevanja. Prenos te izkušnje na področje filozofske hermenevtike filozofijo usposablja za večjo odprtost polifoniji resničnosti in jo spodbuja k dopuščanju mnogih interpretacij v duhu Aristotela, ki je učil, da „se bitje izreka na mnogotere načine“.

Hermenevtični model je Greisch prenesel tudi na področje antropologije. Antropološko vprašanje »Kaj je človek?« (Kant) se v luči hermenevtične paradigme preoblikuje v vprašanje »Kdo je človek?« (Heidegger). Ta prehod od zunanje opredelitve človeka k njegovemu samorazumevanju, iz zunanje k notranji perspektivi je odgovor sodobnemu človeku na njegovo iskanje smisla. Greisch odgovor oblikuje na široko, z vidika izkušenske filozofije (Franz Rosenzweig), ki človeka misli v njegovi filozofski in duhovni razsežnosti – tako je človeka mislil že Platon, ki ga je opredelil kot filozofa, njegov model pa je videl v Sokratu. Uporaba hermenevtičnega modela v antropologiji kaže, da človeštvo stopa v dobo, ko mora človek sebe nenehno reinterpretirati, iznajti vedno znova na novo – njegovo identiteto v nastajanju Greisch imenuje z izrazom sv. Avguština „ipseiteta“.

Francoski filozof Jean-Louis Vieillard-Baron je Greischev opus opisal z besedami:

»J. Greisch je ustvaril enormno in izjemno delo. Njegovo delo pa ni dokončano. Po eni strani je semena posejal pri mnogih študentih in raziskovalcih; po drugi strani je odprl mnoge poti, potrebne raziskave, odprl je delovišča, ki niso zaprta. Kakorkoli že, vsakdo, ki se bo želel ukvarjati s filozofijo religije in doseči kakšne rezultate, bo moral prek Jeana Greischa in branja njegovih del. Ko smo pred vélikim duhom, se hipoma vse poenostavi.«

\* \* \*

Filozofski opus Greischa je obsežen: obsega 22 znanstvenih knjig, prevedenih v različne jezike (angleščina, arabščina, češčina, hrvaščina, japonsčina, nemščina, portugalščina, španščina). Bil je mentor petindvajsetim doktorskim kandidatom/-kam z različnih delov sveta, ki njegovo misel v dialogu z njim razvijajo naprej v svojih lokalnih okoljih. Poleg rednega dela na Filozofski fakulteti Katoliškega inštituta v Parizu je bil vodja prestižnih kateder, kakor so katedre Romano Guardini (Humboldtova univerza), Hans-Georg Gadamer (Boston College), Kardinal Mercier (Louvain-la-Neuve), Etienne Gilson (Pariz) in katedra za krščansko filozofijo (Villanova). Deloval je tudi kot raziskovalec na *Centre National de la Recherche Scientifique* (C.N.R.S.). Omembe vredno je Greischevo prizadevanje, da bi s filozofskimi basnimi, katerih pisanju se posveča v zadnjem desetletju, dosegel odraščajoče in v njih prebudil željo po razumevanju življenjske polifonije.

Greisch je za svoje znanstveno, prevajalsko in učiteljsko delo prejemnik mnogih visokih priznanj – med drugim je že nosilec dveh doktoratov *honoris causa* ter nagrajenec Francoske akademije in Francoske katoliške akademije. Je član pomembnih znanstvenih in uredniških svetov pomembnih filozofskih revij ter član znanstvenih združenj.

\* \* \*

Greisch je pomembno povezan s Teološko fakulteto<sup>2</sup> Univerze v Ljubljani. Leta 2000 (20.–23. avgust) je imel na „4. mednarodnem Vebrovem kongresu“ v Celju z udeležbo okoli 100 filozofov iz Evrope, Združenih držav Amerike in Azije osrednje predavanje na temo francoske fenomenologije. Bil je mentor doktorske disertacije diplomantu z UL, gostil je naše učitelje in v *Bogoslovnem vestniku* objavljaj svoje razprave. Nekaj člankov je objavil tudi v revijah *Tretji dan* (UL TEOF), v *Novi reviji* in v reviji *Phainomena*.

## 1. Utemeljitev predloga

Filozofija je misel, ki najbolj sublimno in celovito predstavlja svoj čas; v slogu, primernem času, odgovarja na temeljna, mejna vprašanja človeške eksistence, kot

<sup>2</sup> Ljubljanska Teološka fakulteta je s Katoliškim inštitutom v Parizu, od koder Greisch prihaja, povezana od samih začetkov Univerze. Na Katoliškem inštitutu v Parizu je v letih 1922–1929 pri novosholastičnem filozofu Jacquesu Maritainu študiral Janez Janžekovič, ki je pozneje postal cenjeni profesor filozofije na Teološki fakulteti. Pozneje je na Katoliškem inštitutu študirala in svoje akademske nazive pridobila še vrsta poznejših učiteljev Teološke fakultete: Lambert Ehrlich, Stanko Cajnkar, Janez Zore, Vilko Fajdiga, Franc Rode, Marijan Smolik, Stanko Janežič, Anton Stres, Drago Ocvirk, Edvard Kovač, Jože Krašovec, Mari Jože Osredkar in Robert Petkovšek.

so vprašanja o človeku, naravi in Bogu, o resnici in jeziku, o biti in niču – če naštejemo le nekaj najpomembnejših od teh vprašanj. To sta razpon in vsebina misli, ki jo je v svojem več kot polstoletnem filozofskem delu razvil luksemburški filozof in teolog Jean Greisch, upokojeni profesor s Katoliškega inštituta v Parizu (*Universitas catholica Parisiensis*), ki danes nesporno velja za enega izmed osrednjih predstavnikov hermenevtične filozofije.

## 1.1 Biografija prof. dr. Jeana Greischa

Jean Greisch se je rodil 27. avgusta 1942 v vasi Koerich v Velikem vojvodstvu Luksemburg, na meji med Francijo in Nemčijo – to je zaznamovalo njegovo misel in jo naredilo prestopajočo mejo, sredniško in dialoško. Po srednji šoli v Deškem liceju (*Lycée de Garçons de Luxembourg-Limpertsberg*) je študij teologije in filozofije nadaljeval v Luksemburgu in v Innsbrucku, kjer se je srečal s Karlom Rahnerjem in z njegovo transcendentno teologijo. Po duhovniškem posvečenju leta 1969 je študij filozofije nadaljeval na Katoliškem inštitutu v Parizu. Tu je leta 1985 doktoriral s tezo o Martinu Heideggerju; že v akademskem letu 1970/71 je tu pri filozofih Dominiquu Dubarlu in Stanislasu Bretonu postal asistent ter leta 1973 predavatelj metafizike in ontologije. Isto leto se je pridružil seminarju, ki sta ga na ustanovi *Centre National de la Recherche Scientifique* (C.N.R.S.) vodila Paul Ricœur in André Robinet. Na C.N.R.S. je bil v letih 1986–2005 zaposlen kot raziskovalec in učitelj v raziskovalni skupini za fenomenologijo in hermenevtiko (*Laboratoire de phénoménologie et d'herméneutique, Les Archives Husserl*), ki jo je vodil Jean-François Courtine. Greisch je svojo poklicno pot začel in končal na mestu profesorja za metafiziko in ontologijo na Filozofski fakulteti Katoliškega inštituta v Parizu, kjer je bil v letih 1986–1994 dekan, nato „zaslužni dekan“ in vodja doktorske šole. Bil je mentor petindvajsetim doktorskim kandidatom in kandidatkam. Po upokojitvi je bil v letih 2009–2012 na Humboldtovi univerzi v Berlinu nosilec „Katedre Romana Guardinija za filozofijo religije in za katoliški svetovni nazor“, ki jo je po združitvi Nemčij ustanovil predsednik Helmut Kohl. Kot gostujoči profesor je predaval na različnih univerzah, med njimi na katedrah „Hans-Georg Gadamer“ na Boston Collegeu, „Cardinal Mercier“ na Katoliški univerzi v Louvainu, na katedri za krščansko filozofijo na Univerzi v Villanovi ter „Etienne Gilson“ na Katoliškem inštitutu v Parizu.

## 1.2 Filozofska misel Jeana Greischa (oris)

### 1.2.1 Posredovanja

Filozofsko misel Greischa lahko ponazorimo z izrazom „*passage*“, to je kot „prestopanje meja“ oziroma „sredništvo“ ali „posredovanje“. V vlogo srednika ali posrednika ga je postavilo že njegovo geografsko poreklo – Luksemburg, kraj na meji med Francijo in Nemčijo, kjer se dva kulturna in miselna svetova (nemški in francoski) odpirata drug drugemu. Odprtosti ni brez posredovanja ali sredništva. Pomen sredništva utemeljuje z mislijo Paula Ricœurja: »Najkrajša pot od sebe k sebi vodi prek drugega.« Ne da bi šel prek samega sebe in se videl v ogledalu drugega, člo-

vek sebe ne more razumeti; rastemo drug ob drugem. Razumevanje zato ne govori enoglasno, samo s svojim glasom, ampak večglasno, tudi z glasom drugih. Greisch dodaja: »Zato odslej nisem več zmožen razlikovati med tem, kar prihaja od mene, in tem, kar je moj odgovor na mišljenje drugih.« Krajše in preprosto rečeno: razumevanje je rezultat posredovanj, odsev ogledala, ki ga predme postavljajo drugi.

Greisch je med nemškimi in francoskimi miselnim svetom posredoval na različne načine: z organiziranjem francosko-nemških simpozijev na temo krščanske filozofije, pa tudi s prevodi. Iz nemščine v francoščino je prevajal Hansa Ursa von Balthasarja, Romana Guardinija, Martina Heideggerja, Hansa Jonasa (prevod dela *Načelo odgovornosti* je bil nagrajen z nagrado „Gérard de Nerval“), Wilhelma Schappa in Eugena Rosenstock-Huessyja, iz francoščine v nemščino pa je prevajal dela Paula Ricœurja. Pomembno je njegovo sredništvo med vedami, med filozofijo in teologijo. Med njegovimi vzorniki, učitelji in prijatelji so pomembna imena filozofskih in teoloških duhov 20. stol.: Dominique Dubarle, Stanislas Breton in Jean Trouillard s Katoliškega inštituta v Parizu; med filozofi Paul Ricœur, Michel Henry, Emmanuel Lévinas, Jacques Derrida, Richard Kearney in John Caputo; med teologi pa je imel vzornike ali sopotnike v Romanu Guardiniju, Karlu Rahnerju, Hansu Ursu von Balthasarju in Claudu Geffréju. Gre za imena vélikih poznavalcev in interpretov filozofskih in teoloških virov našega izročila, na primer Heideggerja in Husserla, Hegla in Kanta, in še starejših Tomaža Akvinskega, Avguština, Plotina, Platona, Aristotela – vse do Parmenida. Poleg teh imen v Greischevih delih srečujemo imena pesnikov, kot so Saint-John Perse, Paul Celan in Rainer Maria Rilke. Razlaga tudi platna slikarskih mojstrov. Nobena od teh referenc v njegovih filozofskih refleksijah ni nepotrebna; prav tako ni odveč nobeno od teh del, ko gre za to, da bi vprašanja, ki nas nagovarjajo, razumeli čim bolje. Naloga filozofije po Greischu ni najprej v ustvarjanju teorij, ampak v razumevanju – ki je po svojem bistvu in izvoru polifonično.

### 1.2.2 „Hermenevtična doba razuma“

V polifoniji filozofskih in teoloških glasov Greisch najde rdečo nit svojih razmišljanj – vprašanje, ki je filozofijo spremljalo od njenih začetkov, sedaj pa je postalo temeljno vprašanje – hermenevtiko. Danes je Greisch eden izmed osrednjih nosilcev filozofske hermenevtike. *Medsebojno razumevanje* je edino zmožno odpreti prihodnost sodobni pluralni, včasih kaotični družbi z najrazličnejšimi miselnimi stališči na lokalni in globalni ravni. S svojim delom *L'âge herméneutique de la raison* (1985) je Greisch ustvaril izraz „hermenevtična doba razuma“, s katerim poudarja, da naša doba resničnosti ne razlaga več v luči onstranskih metafizičnih načel niti v luči zgolj fenomena, ampak v moči interpretacije, ki fenomene odpira v njihovi pomenski razsežnosti – in tako resničnosti daje profil, ne da bi zanikala njeno fenomenalno ali metafizično razsežnost. „Duša“ hermenevtičnega razuma je torej *interpretacija*. Greisch se je vprašanj hermenevtike lotil že v svojem prvem delu *Herméneutique et grammatologie* (1973), v katerem je filozofsko hermenevtiko soočil z Derridajevo gramatologijo in ustvaril dialog, ki je trajal vse do Derridajeve smrti (2004). Hermenevtike se je učil – a kritično – v šoli Martina Heideggerja. Kot

eden najboljših poznavalcev Heideggerja je Greisch svoje raziskave o Heideggerju objavil v treh obsežnih knjigah: *La parole heureuse: Martin Heidegger entre les choses et les mots* (1986), *Ontologie et temporalité* (1992), ki je celostna interpretacija dela *Sein und Zeit*, in *L'arbre de vie et l'arbre du savoir: les racines phénoménologiques de l'herméneutique heideggérienne (1919–1923)* (2000). V svojih interpretacijah Heideggerja Greisch po zgledu in kot nadaljevanje Paula Ricœurja razvija hermenevitično fenomenologijo, za katero pravi, da je *more gallico demonstrata* (= utemeljena na francoskem filozofskem izročilu).

Koncept „hermenevitična doba razuma“ povzema Greischev prispevek sodobni filozofiji in obenem duha časa. V nadaljevanju bomo izpostavili nekaj temeljnih vidikov tega ključnega koncepta in področij, na katerih je Greisch filozofsko hermenevitično preizkušal in razvijal.

### 1.2.3 Filozofska hermenevitična doba razuma – modrost negotovosti

Z izrazom „hermenevitična doba razuma“ Greisch označuje racionalnost, primerno za sodobni pluralni svet, v katerem je bolj kot kadarkoli poprej razvidno, da védenje predpostavlja razumevanje in da obstajajo različni načini razumevanja resničnosti. Zato med filozofskimi vprašanji Greisch prvenstvo pripisuje vprašanju razumevanja. Nosilka spoznanja tu ni več intencionalnost (Husserl), ampak eksistenca (Heidegger). Heidegger se je že v svojih zgodnjih predavanjih (1919–1929) oddaljil od svojega učitelja Husserla, ki je filozofijo opredelil kot fenomenologijo, katere cilj je postati stroga apodiktična znanost, kakor da je resnica razumljiva samo z enega in edinega apodiktičnega zornega kota, in ne z različnih zornih kotov. V nasprotju s Husserlom je Heidegger poudarjal, da spoznavamo v okvirih živetega življenja (= faktično življenje), pri katerem ideal filozofije kot stroge apodiktične znanosti ni smiseln. Pomenskost fenomena je torej del življenja, ki je v gibanju – fenomenologija je zato v svojem bistvu hermenevitična fenomenologija, katere predmet niso ‚goli‘ fenomeni, ampak fenomeni v svoji pomenskosti, v svojem ‚gibanju‘ – tem je kot takšnim zmožen slediti hermenevitični razum, ki je po Greischu »rezultat cepitve pojmov interpretacije in razumevanja na fenomenološko idejo intuicije«. Hermenevitična se zato kaže kot temeljna filozofska disciplina, ki obenem že zastavlja vprašanje o kriteriju pravega razumevanja – ali k razumevanju vodi empatija ali opazovanje ali interpretacija ali morda kaj drugega. Po Greischu je gonilna sila hermenevitične interpretacije. Ista resničnost je predmet različnih interpretacij, ki so lahko v konfliktu, naloga hermenevitične pa je, da jih razišče in ovrednoti. Z izrazom Milana Kundera hermenevitično opredeljuje kot „modrost o negotovosti“ (*sagesse de l'incertitude*). Primarneje od védenja, ki se skladišči v fiksnih teorijah, je razumevanje, lastno načinu biti *tubiti* – eksistencial. Razumevanje je odvisno od načina biti *tubiti* – tu ima interpretacija svoj izvor. Naloga hermenevitične fenomenologije je povezovati različne interpretacije v zavesti, da ni ene edino prave in da jih je treba *modro* povezovati v simfonijo, v večglasje, v katerem se resničnost kot fenomen izreka. Tako Greisch v svojih delih raziskuje povezave med modrostjo pesnikov, tragikov, romanopiscev in filozofije. V vseh se kaže želja po razumevanju. Poudarimo, da izraz „modrost negotovosti“ ne implicira niti skeptizma niti eklektizma – kakor tudi ne trditev v njihovi teoretični

obliki (*Le cogito herméneutique* (2000); *L'itinérance du sens* (2001)).

#### 1.2.4 Želja po razumevanju – izvorni filozofski dej

V luči izhodiščne opcije, ki filozofijo opredeljuje kot modrost o negotovosti, Greisch obravnava druge temeljne filozofske teme. Najprej je tu vprašanje o *izvoru filozofskega deja*. Izvorni filozofski dej po Greischu ni „volja do védenja“, ampak „želja po razumevanju“. Filozofija je v svojem jedru – kakor jo je razumel tudi Platon – želja, ki ne neha iskati vedno boljšega razumevanja. Drugače od védenja, ki je objektivno in temelji na sodbah, razvidnih samih v sebi, gre želja po razumevanju dlje – odvisna je od svojega nosilca in od njegovih kreposti. „Prva filozofija“ – to je: želja po razumevanju izvornih filozofskih predmetov – je zato neločljivo povezana s krepostmi. Filozofski dej je zato dosežek kreposti – brez kreposti ni filozofije. Razumevanje kot rezultat kreposti Greisch obravnava v delu *Désirer comprendre: court traité des vertus herméneutiques* (2019); v njem razvija etiko kreposti, ki se v drugi polovici 20. stoletja v moralni filozofiji pridruži teleološki in deontološki paradigmi. Drugače od Aristotela, ki „drugo filozofijo“ vidi v fiziki, jo Greisch vidi v „praktični filozofiji“. Vprašanje, ki si ga tu zastavlja, je, kako umetnost razumevanja prispeva k „dobremu življenju“ – to je „k življenju, ki je dobro [eu zēn]“ (Aristotel).

#### 1.2.5 Hermenevtika in metafizika

Med pomembnimi vprašanji Greischevih raziskovanj je vprašanje razmerja med hermenevtiko in metafiziko. Tudi sodobna filozofija se vprašanju o metafiziki, na katerem je filozofija gradila od svojih začetkov, ne more izogniti. Heidegger je v iskanju izhoda iz metafizike spodbujal, naj »metafiziki pogledamo v obraz in je ne izgubimo izpred oči« (Ga 29/30, 5; 19). Po prepričanju sodobne filozofije je življenju nasprotna metafizika danes presežena, nadomestila sta jo namreč fenomenologija oziroma hermenevtika. Po Greischu pa – kakor je v to prepričan tudi Jean Grondin – hermenevtike in metafizike ni mogoče ločiti. Za izhodišče svoje kritike metafizike Greisch jemlje Heideggerjev projekt „metafizike tubiti“, kakor se ta kaže v aksiomatski enačbi »Eksistirati pomeni transcendirati [exister, c'est transcender]« (*Hermeneutik und Metaphysik* (1994); *Transcender* (2021)). S hermenevtične perspektive je mogoče po Greischu pojem metafizike – natančneje: metafizično funkcijo *meta-*, ki tematizira transcendentno – opazovati z vidika drugih spreg, ki se kažejo v francoskih besedah *trans-ascendance*, *trans-descendance*, *trans-passibilité*, *trans-possibilité* ipd. Hermenevtika torej omogoča funkcijo *meta-* razumeti, uporabljati in misliti širše, to je v „poetičnem“ smislu“ (*poiesis*).

S tega vidika Greisch obravnava tudi pojem Boga, ki so ga mnogi že raztopili v modernih raztopinah. Ideja, ki sta jo poudarjala že D. Dubarle in S. Breton – Greischeva učitelja – je, da pojma Boga ni mogoče povsem prestaviti iz filozofije v teologijo, ampak da ta pojem potrebuje tudi filozofsko refleksijo – takšna filozofska refleksija namreč teologiji koristi. V svojem delu *Du „Non-autre“ au „Tout autre“: Dieu et l'Absolu dans les théologies philosophiques de la modernité* (2014), za katerega je leta 2013 prejel srebrno medaljo „La Bruyère“ Francoske akademije, je analiziral nekatera mesta v razvoju pojma Bog od Nikolaja Kuzanskega do

sodobnih teologov in filozofov – Bartha, Otta, Heideggerja in Derridaja –, ki so ga razumevali v razponu od „Ne-drugega“ do „Povsem-drugega“. S tem je Greisch osvetlil ozadje sodobnega (ne)razumevanja Boga in analiziral nekatere temeljne probleme sodobnega mišljenja Boga, ki jih najdemo pod imeni „onto-teologija“, „pojmovno malikovanje“ in „negativna teologija“.

### 1.2.6 Hermenevtična paradigma filozofije religije

Filozofijo religije je Greisch trajno zaznamoval s svojim obsežnim (več kot 2000 strani dolgim) delom *Le Buisson ardent et les lumières de la Raison: L'invention de la philosophie de la religion*, ki obsega tri zvezke : zv. 1, *Héritiers et Héritages du 19e siècle* (2002); zv. 2, *Les approches phénoménologiques et analytiques* (2002); zv. 3, *Vers un paradigme herméneutique* (2004). Delo prikazuje genezo filozofije religije kot akademske discipline vse od začetkov v začetku 19. stol. do izteka 20. stol. Filozofijo religije obravnava z vidika petih paradigem – spekulativne, kritične, fenomenološke, lingvistične in hermenevtične. Filozofijo religije torej prikazuje z zornega kota različnih miselnih pristopov oziroma interpretacij, ki so izraz časa in v katerih se kaže njihov razvoj vse do sodobne hermenevtične paradigme, ki jo Greisch razvija v zadnjem delu. Hermenevtično paradigmo razvija ob treh vodilnih idejah: *življenje*, *eksistenca* in *refleksija*. Te tri ideje oziroma področja so največkrat izhodiščna točka sodobnih filozofskih iskanj – in kriterij za filozofsko refleksijo. Greischevi glavni sogovorniki v tem delu so M. Heidegger, J. Derrida, D. Janicaud in M. Henry.

Kakor pred njim Henry Duméry razlikuje Greisch v tem delu med *filozofijo religije* in *religiozno filozofijo*, ki izhaja iz osebne vere. Ti dve obliki filozofije druga drugi nista alternativa, ampak izraz dveh različnih metodologij – filozof se mora eksistenčnih predpostavk svoje avtonomije zavedati. Ta poseben hermenevtični izziv se dobro kaže v Blondelovi formuli: »Ko živim kot kristjan, iščem to, kako moram misliti kot filozof.« Sicer pa filozofija religije danes svojih sogovornikov nima več samo v teologih, ampak tudi v racionalnosti religijskih študijev. Dialog je torej tristranski – med filozofijo religije, ki opravlja filozofiji lastno spekulativno in konceptualno delo, religijskimi študiji, ki analizirajo religijska dejstva, in teologijo, pri kateri gre za samorazumevanje religijskega subjekta in za razumevanje njegovih teoloških projekcij. Poseben izziv za filozofijo religije je razmislek o pretenziji religij, da imajo oz. poznajo resnico; ob tem se zastavlja vprašanje, s kakšno pravico filozofija ocenjuje resnico, ki je doma v religiji. Deluje pa tudi nasprotno – Pilatovo – skeptično vprašanje, ki se lahko prebudi v verniku: Čemu sploh resnica?

### 1.2.7 Biblična hermenevtika in filozofska hermenevtika

Za filozofsko hermenevtiko je posebej pomembna biblična hermenevtika. Njun kompleksen odnos je predmet Greischevega dela *Entendre d'une autre oreille: les enjeux philosophiques de l'herméneutique biblique* (2006). Ta raziskava se osredotoča na tri temeljne operacije: branje, interpretacija in razumevanje ter na to, kako se te izražajo. Iz branja Svetega pisma in iz tega, kako sta Sveto pismo interpretirali in ga razumeli judovska in krščanska tradicija, se filozof uči „slišati z nekim drugim ušesom“ tudi ključna vprašanja sodobne hermenevtične filozofije. Isto



tematiko razvija Greisch naprej v delu *Croire: un parcours de la reconnaissance* (2022) – v osemnajstih meditacijah, ki jih je podajal na katedri Romana Guardinija na Humboldtovi univerzi v Berlinu. Tu zbrane meditacije povezujejo poetiko branja Svetega pisma s poetiko pogleda velikih slikarjev na ista svetopisemska besedila.

### 1.2.8 Metamorfoza antropologije v hermenevtiko ipseitete

V luči hermenevtike in fenomenologije je Greisch razvil tudi filozofsko antropologijo, v kateri si zastavlja vprašanje o razumevanju, ki ga ima človek o samem sebi, to je vprašanje »Kdo sem? Kdo smo?«. To vprašanje obravnava v delu *Qui sommes-nous? Chemins phénoménologiques vers l'homme* (2008), v katerem so zbrana predavanja, ki jih je imel na katedri „Cardinal Mercier“ v Louvainu-la-Neuve. Z vidika antropologij, ki so se znotraj fenomenologije razvile v začetku 20. stol., se Greisch sprašuje o učinkih, ki jih je prinesla transformacija kantovskega vprašanja: »Kaj je človek?« v heideggerjansko vprašanje: »Kdo smo?«. Gre za transformacijo filozofske antropologije v „hermenevtiko sebstva“, kakor jo najdemo – pri vsakem na svoj način – pri E. Lévinasu, M. Henryju, P. Ricœurju, pri M. Foucaultu iz starejšega obdobja, pa tudi pri predstavnikih francoske fenomenologije, kakor sta J.-L. Marion ali C. Romano. Omenjeno delo je komparativna analiza „poti k človeku“, ki jo Greisch zaključuje z razpravo o stališčih H. Blumenberga.

### 1.2.9 Hermenevtika in ‚izkušenska filozofija‘

Najširše polje, na katerega Greisch širi vprašanje hermenevtike, je polje človeške izkušnje kot takšne, kakor jo je tematiziral Franz Rosenzweig. V nasprotju z abstraktno in intelektualistično razlago izkušnje izhaja „izkušenska filozofija“ (*philosophie expérientielle*) iz živete izkušnje, ki jo ima človeška eksistenca v svoji duhovni in filozofski razsežnosti. Hermenevtični pristop na polju človeške filozofske in duhovne izkušnje je Greisch obravnaval v delih *Vivre en philosopant: expérience philosophique, exercices spirituels et thérapies de l'âme* (2015), *Rendez-vous avec la vérité* (2017) in *Transcender* (2021). V prvem od naštetih del, ki izhaja iz Sokratovega gesla „živeti filozofsko“, Greisch to temo raziskuje z vidika treh vprašanj o samem izkušenskem temelju filozofije, o duhovnih vajah, ki filozofiranje omogočajo, in o odrešenju, ki ga filozofiranje prinaša. V drugem delu izhaja iz Nietzschejeve metafore „srečanje z resnico“, ki v teorijah o resnici nima svojega mesta, in jo uporabi kot pomoč v razjasnjevanju eksistenčnih implikacij resnice, ki ga je filozofiji naložil Aristotel, ko je filozofijo opredelil kot »znanost o resnici« (*Metaph.* 993b20). Tretje delo idejo izkušenske filozofije Greisch dopolnjuje s šestimi meditacijami o metafizični želji in o projekcijah transcendiranja kot dejanja.

### 1.2.10 Pisec filozofskih basni

Od leta 2014 Greisch objavlja dvojezične basni (pisane francosko-nemško; francosko-angleško; francosko-nizozemsko) pod naslovom „Zgodbe o Minervi, sovi filozofinji“, namenjene zlasti – a ne izključno – šolskemu občinstvu. Namen basni, ki imajo filozofski značaj, je posredovati modrost. Sova Minerva nas napotuje h grški in rimski boginji modrosti, k Ateni oz. Minervi. Tema se pridružuje poštni go-

lob Wiffy, ki je vedno na preži za dnevnimi novicami. Druga pomembna figura v zgodbah je veliki vojvoda Bosko, mirovni sodnik v Schwarzwald (v prevodu *Črni gozd*). Leta 2020 je v trijezični francosko-angleško-nemški izdaji izšla zgodba *Pes ali volk? Basen Vouky v zadregi* govori o nemškem ovčarju Vukiju ter o njegovem iskanju identitete med psom in volkom. Zgodbi je dodana razlaga v luči filozofsko-zgodovinskih referenc, ki jih vsebuje. V članku „Zgodbe o sovi filozofki Minervi: vaje v filozofiranju“ Greisch pojasnjuje genezo in zasnovo teh pravljic ter razmišlja o pripovedni funkciji, zlasti ob sklicevanju na esej Walterja Benjamina „Der Erzähler“. Sklicuje pa se tudi na nemške in ruske ljudske pravljice, na *Tisoč in eno noč* ter na Ezopove in La Fontainove basni.

## 2. Članstva in priznanja

---

### 2.1 Članstvo v uredniških odborih, znanstvenih svetih in znanstvenih združenjih

J. Greisch je bil in je član različnih uredniških odborov revij in zbirk (*Philosophie & Théologie (Cerf)*, *Recherches de science religieuse*), znanstvenih svetov publikacij (*Annales de Phénoménologie et d'Herméneutique*, *Annuario filosofico*, *Archives de Philosophie*, *Heidegger-Jahrbuch*, *Jahrbuch für Religionsphilosophie*, *Laval philosophique et théologique*, *Revista Portuguesa de Filosofia*, *Revue théologique de Strasbourg*, *Studia hermeneutica*, *Studia Phaenomenologica*), znanstvenih svetov na ustanovah (Centre d'herméneutique phénoménologique (Pariz-Sorbonne), Chaire E. Gilson (Katoliški inštitut, Pariz), „Comité éditorial Paul Ricoeur“ (2005–2020), Institut International de Philosophie) in znanstvenih združenj (Institut International de Philosophie, Commission Philosophie du Centre National des Lettres (1991–94), Institut Grand-Ducal des Sciences, Luxembourg (dopisni član), Collegium Philosophicum (Forschungsinstitut für Philosophie, Hanovre).

### 2.2 Priznanja

J. Greisch je za svoje delo prejel številna priznanja: Blue Diamond Award 2022 (Mednarodni inštitut za hermenevtiko, Varšava, za življenjski opus), Prix Gérard de Nerval (za prevod dela Hans Jonas, *Principe Responsabilité*), Prix Hermes 2004 (Mednarodni inštitut za hermenevtiko, Varšava, za trilogijo: *Le Buisson ardent et les Lumières de la raison*), Prix La Bruyère (Srebrna medalja Francoske akademije (2013) za knjigo *Du Non-autre au Tout-Autre*), dva doktorata *honoris causa* (Anselmianum, Rim (2016); Univerza v Varšavi, Filozofska fakulteta, Mednarodni inštitut za hermenevtiko (2021)) in tudi nagrado Lauréat Francoske katoliške akademije (2019).

### 3. Bibliografija

Jean Greisch je avtor 21 znanstvenih knjig v francoščini in nemščini, od katerih so nekatere prevedene v tuje jezike (angleščina, arabščina, češčina, hrvaščina, japonščina, nemščina, portugalščina, španščina), in okoli 400 znanstvenih člankov. Je tudi (so)urednik znanstvenih zbornikov, med katerimi naj izpostavimo zbornike o E. Lévinasu, P. Ricœurju in J. Ladrièrju. Njegovemu delu sta posvečena dva zbornika: *Le souci du passage* (Pariz: CERF, 2004) in *Jean Greisch, les trois âges de la raison* (Pariz: Hermann, „Colloque de Cerisy“, 2016).

#### 3.1 Knjige Jeana Greischa z znanstveno vsebino

1. *Herméneutique et grammatologie* (Pariz: C.N.R.S., 1977), 233 str.
2. *L'Âge herméneutique de la raison* (Pariz: Cerf, 1985), 275 str.
3. *La Parole Heureuse: Martin Heidegger entre les choses et les mots* (Pariz: Beauchêne, 1987), 421 str.
4. *Hermeneutik und Metaphysik: Eine Problemgeschichte* (München: W. Fink, 1993), 224 str.
5. *Ontologie et temporalité: Esquisse d'une interprétation intégrale de Sein und Zeit* (Pariz: PUF, 1994), 520 str.
6. *L'Arbre de vie et l'Arbre du savoir: Les racines phénoménologiques de l'herméneutique heideggerienne* (Pariz: Cerf, 2000), 335 str.
7. *Le Cogito herméneutique : L'herméneutique philosophique et l'héritage cartésien* (Pariz: Vrin, 2000), 282 str.
8. *Paul Ricoeur: l'itinérance du sens* (Grenoble: Jérôme Millon, 2001), 445 str.
9. *Le Buisson ardent et les Lumières de la Raison: L'invention de la philosophie de la religion* (Paris: Cerf, 2002–2004). Zv. 1, *Héritiers et Héritages du 19<sup>e</sup> siècle*, 626 str.; zv. 2, *Les approches phénoménologiques et analytiques*, 555 str.; zv. 3, *Vers un paradigme herméneutique*, 1050 str.
10. *Entendre d'une autre oreille: Les enjeux philosophiques de l'herméneutique biblique* (Pariz: Ed. Bayard, 2006), 297 str.
11. *Fehlbarkeit und Fähigkeit: Paul Ricoeurs philosophische Anthropologie* (Münster: LIT-Verlag, 2008), 197 str.
12. *Qui sommes-nous?: Chemins phénoménologiques vers l'homme* (Bruselj: Peeters, 2008), 537 str.
13. *Du non-autre au tout-autre: Dieu et l'absolu dans les théologies philosophiques de la modernité* (Pariz: PUF, 2012), 378 str.
14. *Vivre en philosophe: Expérience philosophique, exercices spirituels et thérapies de l'âme* (Pariz: Herrmann, 2015), 507 str.

15. *L'herméneutique comme sagesse de l'incertitude* (Pariz: Le Cercle herménéutique, 2015), 272 str.
16. *Rendez-vous avec la vérité* (Pariz: Ed. Herrmann, 2017), 456 str.
17. *Désirer comprendre: Court traité des vertus herménéutiques* (Louvain: Presses Universitaires, Empreintes philosophiques, 2019), 250 str.
18. *Transcender. Libres méditations sur la fonction méta* (Pariz: Ed. Hermann, 2021), 252 str.
19. *Croire: un parcours de la reconnaissance: Méditations bibliques* (Pariz: Ipagine, 2022), 347 str.

### 3.2 Filozofske basni J. Greischa

1. *La chouette et l'alouette* 2. *Le renard et le hérisson* (francosko, nemško, arabsko)
3. *Elsa la corneille au paradis des oiseaux* 4. *Ali Baba dans le palais de la mémoire* (francosko, nemško, arabsko)
5. *Kalinka, la poule qui voulait devenir danseuse étoile* 6. *Bichou, le cheval qui ne savait pas mentir* 7. *La sirène et le loup de mer*
8. *Azoy et le robot* (nemško, nizozemsko) 9. *Froggy et Groggy ou l'optimiste et le pessimiste* (nizozemsko)
10. *Minerva et les papillons qui ne perdent jamais le Nord* 11. *Sally, la salamandre qui jouait avec le feu* 12. *Ariane, l'araignée qui filait un mauvais coton* 13. *Minerva et les champignons de l'immortalité* 14. *Chien ou loup? Vouky dans l'embarras, trilingue* (francosko, nemško, angleško).

prof. dr. Robert Petkovšek

prof. dr. Dean Komel

prof. dr. Branko Klun

Slavnostno predavanje  
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta  
27. november 2023

**Jean Greisch**

***Kaj smemo upati?  
Evangelij odrešenja in trepet vere***

*Nah ist  
und schwer zu fassen der Gott.  
Wo aber Gefahr ist, wächst  
das Rettende auch.*

*[Blizu je  
in težko dojemljiv bog.  
A kjer je nevarnost, raste  
tudi rešilno.]*

*Friedrich Hölderlin, Patmos,  
slov. prev. Vid Snoj*

Papež Frančišek je petek in soboto, 22. in 23. septembra 2023 preživel v Marseillu.

Izmed številnih močnih trenutkov teh dveh dni želim izpostaviti dve temi in eno geslo.

Televizijske postaje po vsem svetu so papeža prikazovale, kako je obkrožen s predstavniki različnih verstev in obredov, navzočih v Marseillu, v tišini molil pred spominsko stelo, nad katero se dviguje velik križ iz Camargua, ki objema Sredozemsko morje. Stela, postavljena leta 2008 na pobudo združenja Morski misijon, je posvečena umrlim na morju, od leta 2010 pa tudi brodolomcem – žrtvam ilegalnega priseljevanja.

Istega dne zvečer je imel papež v stavbi Palais du Pharo v navzočnosti predsednika Macrona ganljiv govor udeležencem tretjih Mediteranskih srečanj. V govoru je mare nostrum predstavil kot obsežen prostor srečevanj »med abrahamskimi religijami, med grško, latinsko in arabsko mislijo, med znanostjo, filozofijo in pravom ter številnimi drugimi resničnostmi«; kot prostor, ki je omogočil, da se je po svetu razširila »vzvišena vrednota človeškega bitja, obdarjenega s svobodo, odprtega za resnico in s hrepenenjem po odrešenju, ki svet vidi kot čudo, ki ga je treba odkrivati, in vrt, ki ga je treba naseliti – v znamenju Boga, ki s človeštvom sklene zavezo«.

Ne glede na razdaljo med Galilejskim jezerom – tu je Jezus iz Nazareta ubogim vrnil upanje, ko jih je razglasil za blažene, jim prisluhnil v njihovih potrebah, oskrbel njihove rane in jim oznanil blagovest o Kraljestvu – in obalo Sredozemskega morja je treba po papeževih besedah vedno izhajati iz klica ubogih, največkrat tihega, in ne iz klica »tistih, ki so v prvih vrstah glasni kljub temu, da jih je sreča že obilno obdarila«, če naj sledimo Jezusu.

Da bi to dosegli, se ne smemo zadovoljiti s predanim, a pogosto pomanjkljivim delom institucij. Še več, »vest potrebuje šok, da bi nezakonitosti rekla ‚ne‘ in solidarnosti ‚da‘« – kakor papež hudomušno poudarja, to »ni kapljica v morje, ampak nepogrešljiva sestavina, s katero bi vode prečistili.«

Ton postane bolj dramatičen z izjavo, da »tisti, ki tvegajo življenje na morju, ne napadajo, temveč iščejo gostoljubje«, in da »*mare nostrum* s svojimi obalami, kjer na eni strani vladajo izobilje, potrošništvo in potratnost, na drugi pa revščina in negotovost, kliče po pravičnosti«. Ne samo, da trojna *dolžnost solidarnosti, socialne pravičnosti in univerzalne dobrodelnosti danes v ničemer ni izgubila svoje aktualnosti, ampak nas sooča z možnostjo ‚brodoloma civilizacije‘*, katerega simbol je brodolom beguncev.

»Prihodnost ne bo v zapiranju – to bi pomenilo vračanje v preteklost oziroma zaobrnitev hoje na poti zgodovine. Rešitev proti strašnemu biču izkoriščanja človeka ni v zavračanju, ampak, da vsak po svojih zmožnostih zagotovimo veliko število zakonitih in rednih vstopov v Evropo – njihova trajnost bi temeljila na sodelovanju z državami izvora, da bo sprejemanje migrantov pravično. Reči ‚zadosti‘ bi pomenilo zatiskati si oči; če se sedaj poskušamo ‚izvleči‘, se to jutri lahko spremeni v tragedijo. Prihodnji rodovi nam bodo hvaležni, da smo znali ustvariti pogoje za neizogibno integracijo – v nasprotnem primeru nam bodo očitali, da smo omogočili le sterilne načine asimilacije.«

»Mi kristjani,« opozarja papež, »verujoči v Boga, ki je postal človek – v edinstvenega in neponovljivega človeka, ki se je na obali Sredozemskega morja poimenoval Pot, Resnica in Življenje (Jn 14,6) –, ne moremo sprejeti, da bi se poti srečevanj zaprle, da bi resnica boga denarja prevladala nad dostojanstvom človeka, da bi se življenje spremenilo v smrt!«

Temu sporočilu, namenjenemu kristjanom, je papež pridružil politično sporočilo, ob katerem so vztrepotali številni politiki, tudi tisti, ki se ponašajo s tem, da zagovarjajo krščanske vrednote: »*Morje je vir življenja in tudi kraj, ki spominja na tragedije brodoloma. Tukaj smo se zbrali v spomin na tiste, ki niso preživeli, na tiste, ki niso bili rešeni. /.../ To so imena in priimki, izničena življenja in porušene sanje. Mislim na toliko bratov in sester, ki so utonili v strahu – z upi, ki so jih nosili v svojih srcih. Ob takšni tragediji besede ne koristijo – potrebujemo dejanja, dejanja!*«

Osrednja tema papeževe pridige med mašo na stadionu Vélodrome naslednje popoldne je bila ‚vera, ki trepeče‘. Papež se je tu oprl na verz iz Lukovega evangelija: »Ko je Elizabeta zaslišala Marijin pozdrav, se je dete veselo zganilo (*eskirtēsen*) v njenem telesu.« [v francoskem svetopisemskem prevodu ‚*tressaillit*‘, ‚je zatrepetalo‘, op. pr.] (Lk 1,41) Kakršen koli že je prevod, ki ga sprejmemo, pomembno je, da imamo opraviti z znamenjem novega življenja, ki se začenja kazati.

Izven tega, da pred življenjem zatrepetamo, po papežu ni žive vere. »Zatrepetati‘ pomeni ‚biti dotaknjen od znotraj‘, se notranje zatresti, čutiti, da se v našem

srcu nekaj premika« v nasprotju s »hladnim, plehkim srcem«, »ki življenje živi mehanično, brez strasti, brez poleta, brez želje«. Po mnenju papeža je zlo, ki razžira naše evropske družbe, cinizem, razočaranost, resignacija, negotovost. Vse to so znamenja, življenja brez trepeta, ki ga je ‚nekdo‘ – mišljen je Spinoza – imenoval ‚žalostne strasti‘.

Trepeta vere ne moremo skrčiti na radostno poskakovanje – to bi bilo napačno. Zatrepetati je mogoče od veselja, a tudi od zgroženosti ob neznosnih situacijah – kakršne so te z begunci, umrlimi na morju, ker so ostali brez pomoči –; zatrepetamo pa tudi od tesnobe. Nobena od teh izkušenj vernikom, ki vidijo v »razcvetu dni« Božje delo, ni prihranjena – s tem pa jim je dan »nov pogled, v katerem vidijo resničnost«.

Eno od znamenj pristnosti vere je, da v veri »trepet pred življenjem rojeva trepet pred bližnjim« – to, da v »usmiljenju zatrepetamo pred ranjenim mesom tistih, ki jih srečamo na naši poti«. »Celo sredi težav, problemov in trpljenja,« je dejal papež, »verniki dan za dnem zaznava Božje obiskanje in čuti, da ga Bog spremlja in podpira. Verniki zatrepetajo tudi pred skrivnostjo osebnega življenja in pred družbenimi izzivi: doživlja vznemirjenje, strast, sanje, interes, ki nas žene k osebni zavzetosti.« Bralci papeževih ‚po Frančiškovo obarvanih‘ okrožnic ‚Laudato si‘ [Hvaljen, moj Gospod] in ‚Fratelli tutti‘ [Vsi smo bratje] bodo tu prepoznali temeljno melodijo njegove misli: »Želimo biti kristjani, ki se v molitvi srečujejo z Bogom in v ljubezni z našimi brati in sestrami, kristjani, ki zadrhtijo, zavibrirajo, sprejemajo ogenj Duha, da bi jih v njem použila današnja vprašanja, izzivi Sredozemlja, klic ubogih, ‚svete utopije‘ bratstva in miru, ki čakajo na uresničitev.«

Kakšna je povezava med spominsko stelo, posvečeno umrlim na morju, in tretim vere, ljubezni in upanja, o kateri govori papeževa pridiga, ki noče biti le preprosti ‚fervorino‘, ‚kratka spodbuda‘, namenjena navdušeni množici na stadionu?

Odgovor bi želel poiskati v besedni zvezi »človeško bitje, obdarjeno s svobodo, odprto za resnico, s potrebo po odrešenju« iz papeževega govora v marsejski stavbi Palais du Pharo.

## 1. Soteriologija na stičišču zgodovine religij, teologije in filozofije

»Potreba po odrešenju«: beseda ‚odrešenje‘ je del osnovnega besednjaka judovsko-krščanskega verovanja in številnih drugih religij. V krščanski teologiji je iz nje tvorjen učeni izraz ‚soteriologija‘. Čeprav izraz uporabljajo zlasti krščanski teologi, pa ni rezerviran samo zanje.

Zgodovinar religije Gustav Mensching je poudaril, da religija kot taka ne obstaja. Religiozni fenomen nam je dostopen le po svojih mnogoterih zgodovinskih manifestacijah – ali če isto trditev izrazimo s podobo: »Na nebu je le ena luna, v vodi pa je nešteto njenih odsevov.« Prav ti odsevi so predmet proučevanja zgodovinarjev religij, ki se med seboj razlikujejo zlasti po svojem pojmovanju odrešenja (Mensching 1959).

Ozkogledi racionalizem, ki prisega le na moč razuma, meni, da pojem ,odrešenja' presega filozofsko racionalnost – in ga je zato treba prepustiti teologom. Iz zgodovinskih in obenem sistematičnih razlogov pa lahko zagovarjamo tudi idejo, da lahko ta pojem v oskrbo sprejme filozofija, kakor je to mojstrsko storil Franz Rosenzweig v svojem delu *Zvezda odrešenja*, ki je ena mojih najljubših knjig.

Kot odmev na papežev pastoralni obisk v Marseillu bo moje izhodišče minimalistična opredelitev soteriologije, kakor jo navdihujejo pastoralna pisma apostola Pavla Timoteju in Titu, namenjena tretji generaciji kristjanov, ki je bila zaznamovana s helenistično kulturo.

,Soteriologija' je razmislek o tem, kako na pravi način artikulirati izraza ,Bog, naš Odrešenik' in ,Kristus, naš Odrešenik'. V pastoralnih pismih se ta dva izraza artikulirata s pomočjo glagola ,*epiphanein*' (,pojavitviti se') in samostalnika ,*epiphaneia*' (,pojavitvev'), ki je hermenevitično geslo – ključ, ki ti dve pismi odklepa (Oberlinner 1980). ,*Epiphaneia*': odrešenje je ,pojav', ,fenomen' – čisto in povsem –, ki pa spada v posebno kategorijo fenomenov, za katere je Jean-Luc Marion skoval izraz ,nasičeni fenomen'.

Bistvo – ali skoraj bistvo – te ,epifanične' soteriologije je povzeto v Pismu Titu (3,4-7), ki ga beremo med mašo na božični dan: »Ko pa sta se pojavili dobrota in človekoljubnost Boga, našega odrešenika, nas je rešil, a ne zaradi del pravičnosti, ki bi jih storili mi, marveč po svojem usmiljenju, s kopeljo prerojenja in prenovitve po Svetem Duhu. Tega je po našem odrešeniku Jezusu Kristusu obilno izlil na nas, da bi, opravičeni po njegovi milosti, postali dediči večnega življenja, v katero upamo.«

Avtor teh pisem polaga te besede v usta »Pavla, apostola Kristusa Jezusa po naročilu Boga, našega odrešenika, in Kristusa Jezusa, našega upanja« (1 Tim 1,1). Nekaj vrstic naprej naletimo na tipično formulo, ki je vedno uporabljena v soteriološkem kontekstu in ki jo nemški eksegeti imenujejo ,*Beteuerungsformel*', – ,formula zagotavljanja'. Ta formula, ki poudarja »zanesljiva je tale beseda in vredna popolnega sprejetja«, služi kot uvod v kerigmo: »Kristus Jezus je zato prišel v svet, da bi rešil grešnike, med temi pa sem prvi jaz. Usmilil se me je zato, da bi Kristus Jezus najprej na meni pokazal vso potrpežljivost za zgled tistim, ki bodo verovali vanj – za večno življenje.« (1 Tim 1,15-16; prim. 1 Tim 4,9; 3,1; 2 Tim 2,11; Tit 3,8)

Za ,Pavla' ,odrešenje' ni prazna beseda; nanaša se na njegovo osebno izkušnjo ,stvari same'. Pavel svoj mandat izvaja iz »Boga, našega odrešenika« (1 Tim 1,1); v tej vlogi svojim naslovnikom, voditeljem svojih skupnosti, veleva, naj pazijo nase in na svoj nauk: »Če boš namreč ravnal tako, boš rešil sebe in tiste, ki te poslušajo.« (1 Tim 4,16) In še enkrat: »Nikar se torej ne sramuj pričevanja za našega Gospoda. Pa tudi mene, ki sem zaradi njega jetnik, se ne sramuj, ampak z menoj trpi za evangelij, oprt na Božjo moč. Bog nas je namreč odrešil in poklical s svetim klicem, ne zaradi naših del, temveč zaradi svojega sklepa in milosti, ki nam jo je pred večnimi časi podaril v Kristusu Jezusu, razkril pa zdaj s pojavitvijo (epiphaneia) našega odrešenika Kristusa Jezusa, ki je uničil smrt in razsvetlil življenje in nepropadljivost po evangeliju.« (2 Tim 1,8-10; prim. Tit 3,4-6)



V nasprotju s teorijami, ki bi odrešenje omejile na omejeno število izvoljenih, je odrešenje, o katerem govorijo pastirska pisma, namenjeno brez izjeme vsem ljudem, vsem poklicanim, da bi spoznali odrešujočo resnico: »To je namreč dobro in po volji Bogu, našemu odrešeniku, ki hoče, da bi se vsi ljudje rešili in prišli do spoznanja resnice.« (1 Tim 2,3) Zapis, ki jasno pravi »Zato se namreč trudimo in bojujemo, ker smo naslonili svoje upanje na živega Boga, ki je odrešenik vseh ljudi, posebno vernih,« (1 Tim 4,10) ne vključuje nobene omejitve.

Nova soteriološka pojmovnost pastoralnih pisem se kaže v tem, da se v njih desetkrat pojavi izraz *sōtēr*; od tega se šestkrat nanaša na Boga in njegov odrešilni načrt, kot se je kazal skozi zgodovino izvoljenega ljudstva. Jahve je Bog zaveze, Bog odkupitelj in odrešenik, *sōtēr* – izraz, ki ga uporablja grški prevod hebrejskega Svetega pisma, čeprav v judovstvu Mesija pomena ‚odrešenik‘ še ni imel.

Suverenost Boga in izjemna vloga Jezusa pri uresničevanju odrešenjskega dela si ne nasprotujeta. Prav nasprotno – Jezusa lahko označimo za ‚našega odrešenika‘ le, če najprej sprejmemo naziv ‚Bog, naš odrešenik‘ in se postavimo v perspektivo zgodovine odrešenja, ki jo je začel in vodil Bog. Med Bogom in Jezusom ni druge odrešilne figure – Jezus je zadnja beseda odrešenja, ki jo Bog namenja človeštvu. Odslej moramo živeti v skladu s kristično epifanijo, poslednjo manifestacijo Božjega vdora v sedanji svet.

Najkrajša pot k razumevanju judovsko-krščanske ideje odrešenja in odkupljenja je bogato večglasje svetopisemskega besedila. Ta ideja – preden je postala predmet interpretacije – je bila sama rezultat neprekinjenega procesa interpretacije. Vsaka od literarnih zvrsti, ki jih Sveto pismo uporablja, ko govori o odrešenju in odkupljenju (pripoved, hvalospev, psalm, prilika, kerigma, pareneza itd.), je le nova interpretacija.

Osnova vsake od religij, ki so razvile soteriologijo, je neka temeljna intuicija, ki je neločljivo povezana z nekim temeljnim tonom čutenja – vendar pa se interpretacija te intuicije skozi zgodovino spreminja. Teh intuicij, ki ima vsaka svojo hermenevtično rodovitnost, ni mogoče niti množiti niti nevtralizirati, izničiti.

## 2. ‚Popraviti svet‘: nezastarljiva naloga

Hebrejska beseda *Ge'ullah* (osvoboditev, odkupljenje) se nanaša na ustanovno izkušnjo osvoboditve izraelskega ljudstva iz egiptovskega suženjstva, ki so jo pripisali mogočnemu posredovanju Boga. Ta izraz je del osnovnega besednjaka judovske molitve, kakor se to kaže v molitvi *Tefillat ha Amidah Shemoneh Esreh* (ali na kratko *Amida*). Ta molitev, ki ima pomen le, če jo recitiramo z vsem srcem in dušo (*Avodah shebalev*) – z drugimi besedami, če stori, da nekdo ‚zatrepetaja‘ –, je bila sestavljena v času Mišne, po uničenju drugega templja. Obsega osemnajst blagoslovov, ki jih pobožni Judje trikrat na dan ponavljajo stoje. Vključuje prošnje za *Binah* (razločevanje), *Teshuvah* (kesanje, vrnitev), *Seliah* (odpuščanje), *Ge'ullah* (odkup) in *Kedushat ha-Shem* (posvečevanje Božjega imena). V teh izrazih se v je-

dru kaže ideja odrešenja, ki ima svoj izvor v ,Bogu očetov, Abrahamu, Izaka in Jakobu', ,ščitu Abrahamu', v ,velikem, močnem in strašnem Bogu', ,Stvarniku vsega', ki se spominja zaslug očetov in prinaša Odkupitelja (Iz 59,20) sinovom njihovih sinov.

V molitvi *Aleinu*, ki zaključuje jutranje, opoldansko in večerno bogoslužje, se ljudstvo, katerega »dolžnost je slaviti Gospoda vseh stvari«, spominja ustanovne izkušnje, to je osvoboditve iz Egipta – tu ljudstvo tudi sprejema zaupano mu etično odgovornost, da bo delalo za ,popravilo sveta' (tega označuje izraz *Tikkun Olam*). Ta izraz izvira iz intuicije, da svet še ni dosegel svoje dokončne oblike in da bo dokončan šele na dan, ko bo postal to, kar še ni: Božje kraljestvo. Ves tretji del Rosenzweigovega dela *Zvezda odrešenja* pojasnjuje hermenevitične možnosti te temeljne intuicije, ki zadeva tako judovsko kot krščansko eshatologijo.

Pojem *Tikkun Olam*, ki so ga v 3. stol. skovali rabini, je sprožil neizmeren plaz interpretacij o natančnem pomenu izraza ,popravilo' (*metaken*), ki se nadaljujejo vse do danes. Najbolj znano delo v kabalističnem korpusu, *Sefer ha-Zohar* (Knjiga slave) Izaka iz Leona, vsebuje hermenevitični koncept odrešenja – v njem je vse odvisno od načina, kako dešifriram sveto besedilo, ko si prizadevam, da »bi najbolj vsakdanje, najbolj običajne stvari videl, kakor da bi jih gledal prvič.«

Na tem mestu ne bomo podrobno razpravljali o drznih špekulacijah Izaka Lurije o razbitju (*Ševirat ha-Kelim*) desetih posod z božansko svetlobo, ki naj bi bilo posledica samomejitve (*Tsimtsum*) neomejenega Boga (*Ein Sof*) v trenutku stvarjenja Adama Kadmonija. To je navduševalo številne filozofe, od Pica della Mirandole do Spinoze in Leibniza ter še koga.

Za nas je tu pomembno vprašanje, kaj lahko naredimo iz ideje o ,popravlilu sveta'. To je naloga judov in kristjanov.

,Popraviti' [fr. *réparer*] – ali to pomeni ,korigirati', ,ponovno vzravnati', ,obnoviti', ,izboljšati' ali ,izpopolniti'? Samo zamišljamo si lahko neizmeren konflikt interpretacij, ki jih ta vprašanja sprožajo.

Nekateri sodobni komentatorji *Tikkun Olam* brez zadržkov postavljajo v službo vprašanj, ki so s Toro povezana zgolj na daleč – kakor so denimo ekologija, zaščita živali ali revolucionarni progresivizem. Nazoren primer najdemo v knjigi *Deli identitete* [*Pièces d'identité*] francoskega filozofa Bernarda Henri-Lévyja (2010). V njej ponuja razlago nauka o ,razbijanju vaz' in teme o ,povračilu škode': »Sveta ne več reševati! Še manj, da bi ga začeli znova. Samo popraviti ga je treba na način, kakor se popravljajo razbite vaze. ,Popravilo' je lepa beseda. Je skromna. Je modra. Vendar je tudi vrtoglava,« piše filozof. In ima prav: namesto da bi se pustili odnesti vrtoglavici alternativnega sveta, bleščečega kot nov kovanec, ki prihaja iz laboratorijev, v katerih se proizvaja umetna inteligenca, se je bolje spomniti, da smo nepreklicno obsojeni na ta svet – in da drugega ne bo nikoli več.

Sprašujem pa se, ali ni njegova razlaga popravila sveta nekoliko preveč skromna in modra. S tem ko se poslovi od »nostalgije po polnem telesu ali po izgubljeni čistosti« in si prepove sanjati o »vazi, preden je bila razbita, ali o vazi, o kateri bi fantazirali, da ni bila nikoli razbita«, se odpove vsemu, »kar spominja na eshato-

logijo ali na teodicejo« – in ko govori le o sedanjosti, izbriše soteriološki smisel nauka *Tikkun Olam*: idejo o Božjem kraljestvu.

### 3. ‚Evangelij odrešenja‘: krščanski soteriološki diferencial

Nikar ne mislimo, da je naloga popravljanja sveta krščanski veri tuja. Krščanski soteriološki diferencial svoj najmočnejši izraz najde v tem, kar sv. Pavel v prvem poglavju svojega Prvega pisma Korinčanom pravi o besedi križa [*logos staurou*]: »Beseda o križu je namreč za tiste, ki so na poti pogubljenja, norost; nam, ki smo na poti rešitve, pa je Božja moč.« (1 Kor 1,18) Nobena modrost – naj bo še tako globoka ali koristna – ni odrešilna ali odkupljenjska: »Ker pač svet prek modrosti ni spoznal Boga v njegovi modrosti, je Bog po norosti oznanila sklenil rešiti tiste, ki verujejo. Judje namreč zahtevajo znamenja, Grki iščejo modrost, mi pa oznamamo križanega Mesija, ki je Judom v spotiko, poganom norost. Tistim pa, ki so poklicani, Judom in Grkom, je Mesija, Božja moč in Božja modrost. Kajti Božja norost je modrejša od ljudi in Božja slabotnost močnejša od ljudi.« (1 Kor 1,21-25).

Tako v Novi kot v Stari zavezi je odrešenje dogodek, ki izvira iz Božjega odrešilnega načrta. Tisti, ki so deležni žive izkušnje *epifanije* Kristusa Odrešenika, jo doživljajo kot »ogenj, ki požira« (Heb 12,29), podoben gorečemu grmu v 2. Mojzesovi knjigi.

Da bi si o »evangeliju odrešenja« (Ef 1,13) lahko ustvarili natančnejšo idejo, ponovno preberimo prva tri poglavja Pisma Efežanom. Izraz »v Kristusu Jezusu« tam deluje kot iskra, ki sproža celo vrsto blagoslovov, v katerih se podrobno kažejo različni vidiki Božjega načrta odrešenja, uresničenega v Kristusu: izvolitev, poklicanost, odkupljenje, prenova, spreobrnjenje, opravičenje, sinovska posvojitve (Gal 4,1-4; Rim 8,28-39), sprava, posvečenje, poveličanje, občestvo, ki se ne omejuje na nediferencirano uniformnost.

Napačno pa bi bilo misliti, da nam samim – glede na to, da se je Kristus s smrtjo na križu izkazal za neprekosljivega Popravitelja sveta – ni treba storiti nič več. Tudi luteranski nauk o opravičenju ne more biti izgovor, da ne bi vsak na svoj način in po svojih sposobnostih sodeloval pri tem velikanskem delu popravljanja, ki ga ne smemo mešati z besnim aktivizmom. Sodelovanje je mogoče na tisoč in en način. Pogosto so odločilne okoliščine in izredne razmere, o katerih govori papež, in ne naše osebne preference.

### 4. »Kličem k tebi!«: hermenevtični pristop k soteriologiji Knjige psalmov

Leta 1957 je francoski filozof religije Henri Duméry izdal knjigo *La foi n'est pas un cri* [*Vera ni krik*], ki je dvignila veliko prahu in se uvrstila na seznam prepovedanih knjig. Po Duméryju vera, če je zreducirana na preprost, neartikuliran krik, vodi v

sentimentalizem, iluminizem in kvietistični misticizem. Če vera tudi v svojih najbolj elementarnih izrazih ne bi vsebovala misli in ne bi dajala misliti, formula »*fides quaerens intellectum*« ne bi imela nobenega smisla.

Toda tudi če z Duméryjem vztrajamo pri vlogi, ki jo imajo pri prenosu vere intelektualno, kulturno in institucionalno posredovanje, ne moremo prezreti dejstva, da je vera v nekaterih svojih izrazih res podobna kriku (Rosenzweig 2003 [1918]).

Da bi se o tem prepričali, je dovolj preleteti knjigo psalmov, Psalter; tega pa sodobni filozofi, razen redkih izjem, ne naredijo.

Obupan klic na pomoč, ki ga slišimo od beguncev, umirajočih v Sredozemlju – to postaja bolj in bolj podobno velikemu pokopališču, na kar nas je papež ponovno spomnil v Marseillu –, nas vabi, da ponovno preberemo individualne ali kolektivne žalovanjske psalme, ki sami zavzemajo skoraj četrtino Psalterja.

Če naj se, kot nas spodbuja papež Frančišek, znova naučimo trepetati, ni boljše šole kot je Knjiga psalmov, v kateri se izraža trepet vere – od najgloblje stiske do vznesenega slavošpeva.

»S svojim glasom kličem h Gospodu.« (Ps 3,5) V psalmih, ki kličejo na pomoč, se ponavlja izraz »kličem k tebi«. Ta klic se od neartikularanega klica razlikuje po dodatku »k tebi« – torej po svojem intencionalnem cilju, zaradi katerega je ta klic povsem hermenevtičen pojav.

Knjiga psalmov razvija pravi soteriološki program, ki ga določajo dinamični glagoli (*pomagati, rešiti, podpirati, odkupiti, blagosloviti, osvoboditi* itd.), ki so neločljivo povezani z določenim številom ponavljajočih se metafor, kot so: ,skala', ,ščit', ,zavetje', ,obrambni zid', ,trdnjava', ,luč' itd. V zvezi s tem Ricœur govori o ,poetizaciji žalostinke'. Izraza ,poetizacija', ki ga lahko uporabimo tudi za slavlne psalme, ne smemo zamenjevati z omilitvijo ali celo z zanikanjem hudega trpljenja.

Najpomembnejša hermenevtična naloga pa je dojeti notranjo dinamiko, lastno vsakemu psalmu, in obenem ostati pozoren na to, kako so posamezni psalm v novih okoliščinah prebirali in interpretirali na novo.

André LaCocque meni, da žalostinski psalmi, ki igrajo na registre tožbe [= pritoževanje tarnanje, jadikovanje, op. prev.], nerazumljenosti, stiske in protesta, vprašanju ,zakaj?' dajejo vso njegovo dramatično moč. Silijo nas tudi, da se vprašamo, kakšen nauk lahko izluščimo iz besed, »izrečenih v peklenki muki, v breznu žgoče želje, da bi me nekdo slišal, mi pomagal, me rešil« (Rosenzweig 2003 [1918], 251). Kljub temu, da so srce parajoči, se svetopisemski žalostinski psalmi vendarle spominjajo tudi odrešilnih Božjih dejanj. Ti psalmi so del, sestavina liturgične sedanjosti in se v hvalnicah odpirajo prihodnosti. Kdor kliče »moj Bog«, se hkrati sprašuje, »kako je mogoče na kolektivni ravni živeti v občestvu zaveze z Bogom, če se na individualni ravni počutim od Boga zapuščenega« (LaCocque in Ricœur 1998, 263). Občutek zapuščenosti je jedro tega, kar Ricœur imenuje »izvorno trpljenje«.

Glede tega je posebej poučen primer Psalm 22, ki sta mu LaCocque in Ricœur v svoji knjigi *Misliti Sveto pismo [Penser la Bible]* posvetila celo poglavje (LaCocque in Ricœur 1998, 247–304; Fuchs 1982).

Kako naj se ne zdrzemo ob verzih, s katerimi se začne ta psalm:

»Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil? (*Eli, Eli, lamah azavtani?*) Daleč od moje rešitve so besede mojega vpitja.

Moj Bog, kličem podnevi, pa me ne uslišiš, ponoči, pa ni pomiritve zame.« (Ps 22,2-3)

V tem psalmu se krik v tožbi dvigne s trpljenja posameznika na univerzalno raven – v njej »trpljenje Izraela postane paradigma človeškega trpljenja« (LaCocque in Ricoeur 1998, 272). Ta prenos z ravnih posameznika na raven vzorca – s singularnosti na eksemplaričnost – gre z roko v roki z radikalizacijo, kakor se ta izraža v besedni zvezi »zapuščen od Boga«.

Psalm 22, ki ga v novozaveznih spisih berejo in razlagajo »kot uresničeno preokbo« (270), dobi tu osrednje mesto. Te uvodne verze je Jezus, ko je umiral na križu, sprejel za svoje; v njih tesnoba posameznih žalostink doseže svoj vrhunec. Jezus se njihovemu najglobljemu namenu ni le pridružil, ampak jim je dal »smisel brez primere, odločilen in dokončen«, ki predstavlja »edinstven hermenevtični primer, v katerem se kaže, kako se je pomen besedila od trenutka njegovega nastanka razširil« (271). Ko umira, Jezus »svoje trpljenje obleče v besede psalma in ga tako *naseli* od znotraj« (279).

Literarne ‚ekstravagance‘ tega psalma – oslabitev posamičnih opisov, metaforizacija figur trpljenja, radikalizacija izrazov bolečine v bližini smrti (290) – intenzivirajo občutek, da nas je Bog zapustil. Prav zato, ker besedna oblika žalovanja omogoča, da se vse napetosti izrazijo kar najbolj dramatično, je mogoče Psalm 22 – »tudi po Auschwitzu« – v sodobni judovski in krščanski molitvi oživiti (282).

Za boljše razumevanje si tu oglejmo »enigmo tožbe – tožba ostaja zavita v invokacijo, v klicanje; invokacija tožbi daje obliko vprašanj, ki si drznejo trpljenje označiti kot ‚zapuščenost od Boga‘. Toda v obliki pesmi invokacija nadaljuje svojo pot vse do meje, kjer se preobrne v hvalospev – ta preobrat ni nič manj enigmatičen, kakor je enigmatičen sam začetek tožbe.« (282–3)

Tu gre za poetizacijo tožbe: poetizacija tožbe vsakega, ki prosi, povede na pot od tožbe do hvalospeva. Ta pot omogoča preobrat tožbe v hvalnico – ta pot tožbo zbliža tudi z obtožbo: v tožbi je tudi obtoževanje, ob vsem tem pa klica, naslovljenega na Boga, ne opusti. V silnosti spraševanja ‚zakaj?‘ se kaže izvorno trpljenje zapušenega bitja – to spraševanje pa ostaja znotraj »vprašujočega nagovarjanja« (287), znotraj vprašanja, ki išče odgovor.

V nasprotju z racionalizacijami, ki soteriologijo razlagajo kot poplačilo, tožba v vsej svoji silnosti pred seboj pušča skrivnost – skrivnost Božje nerazložljivosti. »Klic se iz obupne stiske dviga k Bogu – zanj pa se zdi, da je izginil iz zgodovine; v tem, da ta klic ostaja brez odgovora, je najgloblja stiska zgodovine – *Urleiden* na lestvi ci zgodovine«. (294)

Toda – ali danes trpeči človek svojemu brezupu še lahko da obliko invokacije? To je brez dvoma najstrašnejše vprašanje, ki se danes zastavlja verujočim.

## 5. »O Odrešenik, odpri nebesa!«: goreče mesijansko pričakovanje

Svoja razmišljanja sem začel s soteriologijo pastoralnih pisem apostola Pavla Timoteju in Titu. Zaključil jih bom z vrnitvijo k besedilu, ki je eden od vrhov starozavezne soteriologije. V tem koraku nazaj ni nič napačnega, saj je hkrati tudi korak naprej ali, bolje rečeno, korak ‚v advent‘ – v liturgičnem pomenu besede.

V štirih adventnih tednih, s katerimi se začenja krščanski liturgični koledar, se Cerkev spominja gorečega pričakovanja Odrešenika, ki ga je izraelsko ljudstvo prenašalo iz roda v rod. To mesijansko pričakovanje se nikjer ne kaže tako močno, kot se v Izaijevi knjigi. Izmed vseh starozaveznih prerokov je v Novi zavezi Izaija citiran najpogosteje.

Našo pozornost še posebej pritegne „Knjiga tolažbe“ (Iz 40–55), ki jo sodobni eksegeti pripisujejo preroku iz 6. stol. (med letoma 550 in 539) – in ga imenujejo Drugi Izaija, da bi ga ločili od preroka Izaija, ki je živel v 8. stol., in od Tretjega Izaija.

„Knjiga tolažbe“ dolguje svoje ime prvima dvema verzoma večglasnega uvoda (Iz 40,1-11), s katerima se začenja: »Tolažite, tolažite moje ljudstvo, govori vaš Bog. Govorite hčeri jeruzalemski na srce in ji kličite, da je njena tlaka dokončana, da je njena krivda poravnana, ker je prejela iz Gospodove roke dvojno kazen za vse svoje grehe.« (Iz 40,1-2)

Svetopisemski eksegeti izpostavljajo posebnosti te knjige – nekateri jo primerjajo z antologijo, s knjižnici podobno ‚odprto knjigo‘, morda kar s ‚preroško knjižnico par excellence‘ (Römer, Macchi in Nihan 2009, 732). Učeni izraz ‚*schriftgelehrte Tradentenprophetie*‘ izpostavlja dejstvo, da ta besedila, ki nikoli niso obstajala v ustni obliki, niso plod osamljenih verskih genijev, marveč interpretativnega izročila, za katero lahko uporabimo formulo Gustava Mahlerja: »Izročilo je ohranjanje ognja, in ne češčenje pepela.«

Literarna kakovost knjige (obilica besednih iger, neusmiljenega humorja v satirah na malike, aliteracij, asonanc in živahnih metafor v skladu s obetom novih, obljube polnih časov) priča o »do tedaj neprimerljivem mojstrstvu jezika« in dokazuje, da je lahko človek obenem pesnik in prerok (733) – eno ne izključuje drugega!

Teološko jedro preroškega sporočila tvori dvaindvajsetkratna ponovitev formule ‚Bog rešuje‘. Ta Bog, ki rešuje svoje ljudstvo tako, da ga osvobaja, odkupuje, tolaži in zbira vse narode, je tudi stvarnik sveta.

»Resnično, ti si skriti Bog, Bog Izraelov, rešitelj.« (Iz 45,15) Ta verz, ki ga je pogosto citiral Lévinas, poudarja pomemben vidik Božje edinstvenosti, ki je osrednja tema knjige – simbolizira namreč podobo skale: »Ne plašite se in ne bojte se! Mar vam nisem to zdavnaj dal slišati in oznanil? Vi ste moje priče: ali je še kakšen Bog razen mene? Ni je skale, ne poznam je.« (Iz 44,8) Ta verz uvaja posebno ostro sramotilno kritiko proti izdelovalcem malikov (9-22), ki si ustvarjajo prenosljiva božanstva – prav zato ta nimajo neomajne trdnosti Izraelove Skale. Izdelana so iz drv (15-20), ki prej ali slej končajo v ognju. Ti, ki to počnejo, bodo prej ali slej odkrili,

s kakšnim lesom se greje živi Bog Abrahama, Izaka in Jakoba.

Štirikrat ponovljena formula: »Vendar nisi klical mene, Jakob, se trudil zame, Izrael.« (43,22) prepoveduje vsakršno ‚bipolarno‘ pojmovanje odrešenja, ki ima Boga za mašilo – ki zgolj zapolnjuje človeška pričakovanja.

»Ne boj se, saj sem s teboj,  
nikar se plaho ne oziraj, saj sem jaz tvoj Bog.  
Okrepil te bom in ti pomagal,  
podpiral te bom z desnico svoje pravičnosti.« (41,10)

Ti verzi ustvarjajo zaupanje, ki ne bo nikoli umanjalo ali zatajilo – to potrjujejo nove pesmi veselja, ki se razlegajo po vsej knjigi. Verzi »zdaj pa« (43,1; 44,1) razodevajo bližino novih časov, ki zahtevajo, da jih na novo prepoznavamo: »Glej-te, nekaj novega storim, zdaj klije, mar ne opazite?« (Iz 43,19) – to spoznanje se izraža v mali ‚soteriološki izpovedi‘, v verzih 17-22 45. poglavja.

V verzu »Rosite, nebesa, od zgoraj in oblaki naj dežujejo pravičnost. Odpre naj se zemlja in rodi rešitev, naj hkrati požene pravičnost« (Iz 45,8) odmeva vprašanje, ki smo ga zastavili zgoraj o soteriologiji *psalmov*: ali niso naša utrujena in razočarana srca preveč otrdela, da bi zaznala trepet vere, na katerem ta verz temelji?

\* \* \*

Če je tako, bi bilo dobro biti pozoren na glasove pesnikov in skladateljev, ki jih je „Knjiga tolažbe“ navdihovala. Oglejmo si na primer Händlov oratorij „Mesija“ iz leta 1741, pri katerem celoten prvi del predstavljajo glasbene variacije na verze iz Izaijeve knjige. Kdor posluša interpretacijo velikega dirigenta, kot je John Eliot Gardiner, jo bo prepoznal kot pristno hermenevtično izvedbo, ki nam pomaga dojeti pomen te knjige.

Enako velja za himno „Rorate Coeli desuper“, ki je nastala okoli leta 800, ponavlja isti verz in se v gregorijanskem napevu tradicionalno poje v adventu. *Wirkungsgeschichte*, ‚zgodovina učinkovanja‘ te antifone vključuje znamenito himno „O Heiland, rei die Himmel auf“ [„O Odrešenik, odpri nebesa“], ki je izšla v Kölnu leta 1622 kot del zbirke katehetskih pesmi, v Nemčiji pa se poje še danes.

Avtor te pesmi, polne podob iz Izaijeve knjige, je verjetno jezuit Friedrich von Spee, profesor filozofije v Paderbornu med letoma 1623 in 1629. Von Spee je znan po svoji pesniški zbirki *Trutznachtigall* („Bojni slavček“), ki je spomenik verske poezije v nemškem jeziku, predvsem pa po svojem delu *Cautio criminalis*, v katerem ostro obsoja z mučenjem izsiljena priznanja o čarovništvu – to je bil njegov pri-spevek k popravi sveta.

Kar velja za Händlovega „Mesijo“, velja tudi za Speejevo pesem: izvrsten ‚hermenevtični‘ način, da pridemo v resonanco z njim in posredno z Drugim Izaijem samim, je prislunhiti glasbeni interpretaciji Johannesesa Brahmsa – opus 74, št. 2, ki je verjetno nastal leta 1863/64. Melodija – ostra in obenem plesna – je popolnoma prilagojena vročičnemu pričakovanju Odrešenika, na katerem temelji „Knjiga tolažbe“.

Razpravo o literarnih in glasbenih interpretacijah soteriologije Drugega Izaije zaključujem s primerom, izposojenim iz sodobnega slikarstva. Anselm Kieffer je v letih 2005/2006 naslikal dve veliki platni v oljni in akrilni tehniki s podnaslovoma „Aperiatur Terra et Germinet Salvatorem“ oziroma „Rorate coeli et nubes pluant justum“.

Brazde zoranega polja, ki se na eni in na drugi sliki ravno prekriva s cvetjem, usmerjajo gledalčev pogled proti odprtemu obzorju – to dokazuje, da se delo razlaga in prisvajanja preroške soteriologije Drugega Izaije nadaljuje še danes. Vprašanje »Kaj smem upati?« je danes aktualno enako kot kdaj koli prej.

Prevedel Robert Petkovšek

## Reference

- Duméry, Henri.** 1957. *La foi n'est pas un cri*. Pariz: Castermann.
- Frančišek.** 2023. Voyage apostolique de sa sainteté François à Marseille pour la conclusion des ‚Rencontres Méditerranéennes‘. 22.–23. 9. <https://www.vatican.va/content/francesco/fr/travels/2023>.
- Fuchs, Ottmar.** 1982. *Die Klage als Gebet: Eine theologische Besinnung am Beispiel des Psalms 22*. München: Kösel.
- Henri-Lévy, Bernard.** 2010. *Pièces d'identité*. Pariz: Grasset.
- LaCocque, André, in Paul Ricoeur.** 1998. *Penser la Bible*. Pariz: Ed. du Seuil.
- Mensching, Gustav.** 1959. *Die Religion: Erscheinungsformen, Strukturtypen und Lebensgesetze*. Stuttgart: Curt E. Schwab.
- Oberlinner, Lorenz.** 1980. *Die „Epiphanea“ des Heilswillens Gottes in Christus Jesus: Zur Grundstruktur der Christologie der Pastoralbriefe*. Berlin: de Gruyter.
- Römer, Thomas, Jean-Daniel Macchi in Christophe Nihan, ur.** 2009. *Introduction à l'Ancien Testament*. Ženeva: Labor et Fides.
- Rosenzweig, Franz.** 2003. *Der Schrei* (1918). Po ital. *Il grido*. Prev. Francesco Paolo Ciglia. Brescia: Morcelliana.



Jean Greisch

**Zahvala ob podelitvi naziva  
„častni doktor Univerze v Ljubljani“**

*Univerza v Ljubljani, 28. november 2023*

Spoštovani gospod rektor,  
spoštovane članice in člani Senata Univerze v Ljubljani,  
dragi prijatelji, cenjeni gostje,

v veliko čast mi je, da sem danes na predlog Teološke fakultete promoviran v naziv častnega doktorja vaše univerze. Še posebej sem hvaležen profesorjem dr. Deanu Komelu s Filozofske fakultete ter dr. Janezu Vodičarju, dr. Branku Klunu in dr. Robertu Petkovšku, svojemu nekdanjemu doktorandu, s Teološke fakultete, ki so me predlagali za kandidata.

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja sva bila z mojim prijateljem prof. dr. Antonom Stresom, danes upokojenim nadškofom, študenta na Filozofski fakulteti na Katoliškem inštitutu v Parizu. Leta, ko sva stanovala pri lazaristih na Rue de Sèvres, so zavita v meglice preteklosti in najini glasovi so verjetno preveč zarjaveli, da bi zadoneli v starodavno študentsko pesem: „*Gaudeamus igitur, juvenes dum sumus ...*“

Na srečo pa nas filozofski traktat *De amicitia*, ki ga imam prav tako rad kot Jacques Derrida, uči, da tok časa prijateljskih vezi ne prizadene.

Med mojimi najljubšimi povedmi je naslednja: »Vsaka ptica svojo pesem poje z veje svojega družinskega drevesa.« To poved sem citiral že tolikokrat, da ne vem več, ali sem jo od nekod prevzel ali pa je moja lastna iznajdba.

Ker ste me povabili, da se ugnezdim na majhni veji veličastnega družinskega drevesa vaše univerze, bi bilo primerno, da zapojem zahvalno pesem – po možnosti v slovenščini.

A naj raje spomnim, da se že več kot stoletje študenti iz Slovenije izobražujejo tudi na Katoliškem inštitutu v Parizu.

Prvi je bil cenjeni profesor Janez Janžekovič, ki je od leta 1922 študiral na Filozofski fakulteti, kakor o tem priča priporočilno pismo, ki mu ga je leta 1933 napisal Jacques Maritain. Bil je začetnik dolge vrste slovenskih teologov in filozofov, med katerimi so bili tudi kardinal Rode, Marijan Smolik, Anton Stres, Peter Opeka, Drago Ocvirk, Edvard Kovač, Mari Osredkar, Robert Petkovšek in drugi. Nekateri med njimi še vedno učijo na Teološki fakultete Univerze v Ljubljani.

Upam, da se bo to stoletno izročilo ohranilo tudi v prihodnosti. Morda pa – in zakaj ne? – bo tok šel tudi v nasprotno smer, iz Pariza v Slovenijo. Na ta praznični dan imam pravico tudi malo sanjati!

Od avstrijsko-slovenske konference avgusta 2000 v Celju, posvečene Francetu Vebru, prvemu profesorju filozofije na novoustanovljeni Filozofski fakulteti Uni-

verze v Ljubljani, sem imel veliko priložnosti za spoznavanje visoke ravni učiteljskega in raziskovalnega dela na vaši univerzi, ki je akademski svetilnik v vse večji mreži evropskih univerz. Kar zadeva področje filozofije religije, ki sem ji posvetil več svojih knjig, cenim zlasti kakovost teološke revije *Bogoslovni vestnik*, v kateri sem objavil več svojih člankov.

Kot prepričan Evropejec sem se vedno goreče zavzemal za Evropo prevajalcev, v obrambo množtvu jezikov, ki je eden od zakladov evropske kulture. Osebne izkušnje, ki jih imam kot prevajalec, niso povečale mojega bogastva – utrdile pa so moje prepričanje, da je sposobnost odpiranja lastnega jezika za jezik drugih paradigma gostoljubnosti, to je kreposti, ki jo v naših temnih časih potrebujemo bolj kot kdajkoli prej.

Tudi v tem pogledu je vaša univerza izjemen zgled za mnoge druge države.

Dovolite mi, da svoj govor zaključim z malo šale.

Danes častni doktorat prejemam že tretjič.

Tega ne pravim zato, da bi se hvalil, temveč zato, ker me ta nagrada spominja na izrek Romana Guardinija, mojega predhodnika na katedri za „Filozofijo religije in katoliški svetovni nazor“ na Humboldtovi univerzi v Berlinu, ki sem jo zasedal od leta 2009 do 2012.

Vsakič, ko je Guardini prejel novo častno odlikovanje, je svojim prijateljem dejal: »Lepo – nov srebrni žebelj za mojo krsto!«

Te šale ne omenjam, ker bi podcenjeval vrednost naziva, ki ga danes prejemam, temveč zato, ker je Guardini vanjo vključil sublimno sporočilo – filozofsko in teološko.

Nobeno odlikovanje in noben naziv ne moreta zasenčiti tega, kar je Hans Jonas, ki sem ga srečal malo pred njegovo smrtjo, izrazil v besedah »*Last und Segen der Sterblichkeit* [Breme in blagoslov naše smrtnosti]«.

Še enkrat hvala in najboljše želje vsem članom vaše akademske skupnosti.

Jean Greisch

**Pogovor za RTV Slovenija, Obzorja duha  
Pogovor vodila Romana Kocjančič**

*Ljubljana, 28. november 2023*

*R. Kocjančič:* Kako lahko filozofija ali filozof sodobnemu človeku pomagata pri premagovanju sodobne krize, v iskanju odgovorov na njene izzive in pri tem, da bi bolje živel?

*J. Greisch:* Sokrat, legendarni starosta filozofov, je atenskim sodnikom, preden so ga obsodili na smrt, dejal, da življenje, ki ni preiskano, ni vredno življenja.

Ta izjava še vedno velja.

Da bi se soočili s sodobno krizo, morajo filozofi izpolniti tri naloge.

Prva je naloga razločevanja.

Namesto da zapravljamo čas z žalovanjem ali z zanikanjem krize, si moramo prizadevati, da bi razumeli naravo in vzroke krize, ki pretresa naše družbe.

Druga naloga poskuša prebuditi naš čut odgovornosti. Hans Jonas, čigar knjigo *Načelo odgovornosti* sem prevedel v francoščino, pravi, da je model vsake odgovornosti starševska in politična odgovornost za ranljiva in krhka bitja.

Prihodnosti generacij, ki prihajajo, ne moremo prepustiti cinikom, ki jih zanimajo le sterilne igre moči.

Prispevati k „boljšemu življenju“, k temu torej, da bi se uresničevala »želja po dobrem življenju z drugimi in za druge v ustanovah, ki so pravične«, kot pravi Paul Ricœur, je trojni cilj filozofske etike od antike do danes.

Toda da bi to dosegli, moramo imeti jasno predstavo o tem, kaj „boljše življenje“ pomeni! Kakovosti življenja prihodnjih generacij zagotovo ne bomo izboljšali, če bomo zemeljske vire popolnoma izčrpali, če ne bomo imeli drugega cilja kot neomejeno rast bogastva ali če bomo slepo zaupali v tehnološki napredek.

\*\*\*

*R. Kocjančič:* Kaj smemo upati? To vprašanje ste obravnavali v svojem predavanju na Teološki fakulteti ob podelitvi častnega doktorata Univerze v Ljubljani. Kaj smemo upati?

*J. Greisch:* Bodimo pozorni na natančno formulacijo vprašanja.

Immanuel Kant je dejal, da se mora vsak »državljan sveta« – tudi če po poklicu ni filozof, vendar tako ali drugače dejavno ali trpno sodeluje v »veliki igri življenja« – soočiti s štirimi temeljnimi vprašanji: »Kaj lahko vem? Kaj moram storiti? Kaj smem upati? Kaj je človek?«

Tretje vprašanje je na stičišču morale in religije.

Njegova formulacija vsebuje opozorilo: ne smemo upati na vse – na primer na to, da bo znanost nekega dne rešila vse probleme naše eksistence! Kant še poudarja, da moramo sami sebe najprej tudi narediti vredne, da si vprašanje upanja

zastavimo, in sicer s tem, da ravnamo moralno. Čudežne rešitve ni – vsak od nas mora najti svoj odgovor.

Leta 2022 je revija *Revue française de Psychanalyse* objavila številko na temo upanja. Sam sem prispeval članek z naslovom: „Moči upati: upanje onkraj upanja in obupa“, v katerem sem povzel svoj osebni odgovor na Kantovo vprašanje.

Odgovarjam z meditacijo na temo tega, kar pravi apostol Pavel v 13. poglavju Prvega pisma Korinčanom o treh teoloških krepostih: veri, upanju in ljubezni. Te vrline so nerazdružljive – kot tri sestre.

Za boljše razumevanje odnosa med njimi vas vabim, da si preberete izjemno knjigo Charlesa Péguya *Porche du Mystère de la deuxième vertu* (1912) (slov. prev.: *Preddverje skrivnosti druge kreposti* (Celje: Mohorjeva družba, 2012)). To veličastno besedilo, ki ga je Péguy napisal ob koncu hude eksistencialne krize, je tradicionalnemu nauku o teoloških vrlinah vdihnilo svež veter. S tem, ko pesnik za svoje gledališče vzame Boga, ‚mojstra vseh treh vrlin‘, naredi upanje za predmet nenehnega čudenja – ne le za ljudi, ki se udirajo pod težo razlogov za obupavanje, ampak za Boga samega. Navajam en sam stavek: »›Vera, ki jo imam najraje,‹ pravi Bog, ›je upanje.‹«

\*\*\*

*R. Kocjančič*: Na kaj mislite s izrazom »propad naše civilizacije«? Kakšno je odrešenje, ki ga človek potrebuje in išče? Ali je odrešenje namenjeno vsem? Kako spodbuditi človeško vest, da bi rekla „ne“ temu, kar ni zakonito, in „da“ solidarnosti? Zakaj smo poklicani k prizadevanju za odrešenje sveta – mar ga ni enkrat za vselej rešil Kristus na križu?

*J. Greisch* : Formule, ki jih navajate, so vzete iz govora papeža Frančiška v Marseillu. Za zadovoljiv odgovor bi bilo vsekakor bolje, če bi jih naslovili neposredno na samega papeža!

Sam te formule, seveda, prevzemam. To sem skušal storiti v svojem včerajšnjem predavanju na Teološki fakulteti. Dobro se zavedam dejstva, da se s tem spuščam na velikansko gradbišče, ki presega moči enega samega človeka.

Ker pa sem sam prepričan, da je vprašanje odrešenja (v znanstveni terminologiji vprašanje „soteriologije“) danes za medverski dialog ključnega pomena, bo moj prispevek najprej knjiga pogovorov o budističnem in krščanskem pojmovanju odrešenja s profesorjem Yasuhikom Sugimuro z Univerze v Kjotu, ki je moj nekdanji študent in trenutno vodi katedro za filozofijo, znano kot „Kjotska šola“.

Naj glede tega dodam še misel – tudi za kristjane je nujno, da k odrešenju sveta dejavno prispevajo. Obstaja reklo, da pobožen jud sveta ne sme zapustiti brez gotovosti o tem, da je sam s svojim prispevkom – tudi če je minimalen – svet naredil nekoliko boljši.

To mora biti resnično za vsakega kristjana. Zato se moramo upreti skušnjavi ‚lene teologije‘, nagnjene k misli, da lahko mirno sedimo na obeh svojih ušesih, ker je bistveno delo odrešenja že opravil Kristus. Tudi sami moramo brez oddiha delati v Gospodovem vinogradu vse do enajste ure in čez. Če me vprašate za zgled, ga ni treba iskati daleč: delo misijonarja Petra Opeke na Madagaskarju.

\*\*\*

*R. Kocjančič:* Vaš filozofski opus je obsežen – več kot 20 filozofskih knjig in več kot 400 člankov. Kdo je na vaše filozofsko razmišljanje na področju hermenevtike in filozofije religije najbolj vplival? Na kratko – kaj je „hermenevtika“ in kaj je „hermenevtična doba razuma“, izraz, ki ste ga uporabili za oznako našega časa?

*J. Greisch:* Predvsem se besede „hermenevtika“ ne bojte! Kratka definicija tega pojma je: hermenevtika je umetnost razumevanja, oblika ‚praktične‘ modrosti, ki sem se je naučil v šoli Paula Ricœurja v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

V našem globaliziranem svetu, kjer si informacije sledijo vrtoglavo hitro, si le malo ljudi vzame čas, da bi razumeli, kaj se jim dogaja.

Ena od mojih knjig, ki obravnava odnos med filozofsko hermenevtiko in svetopi-semsko hermenevtiko, ima naslov *Slišati z drugim ušesom*. Naslov je navdihnil motiv upodobitve „Drei-Hasenfenster“ [„Okno treh zajcev“] v katedrali v Paderbornu v Vestfaliji, kjer sem imel nekoč na teološki fakulteti predavanja iz hermenevtike.

Okno prikazuje ples treh zajcev v krogu, v katerem si vsak po eno uho deli s svojim sosedom: če gledamo vsakega zajca posebej, ima dve ušesi; če gledamo celotno skupino, ima le tri.

To je moja osebna različica tega, kar drugi imenujejo „hermenevtični krog“.

\*\*\*

*R. Kocjančič:* Ste avtor številnih basni. Za koga pišete in kakšno modrost želite z njimi posredovati?

*J. Greisch:* To so dvo- ali trojezične živalske basni (nekatero so prevedene tudi v arabščino, vendar sem še daleč od zgodb iz Tisoč in ene noči, ki jih je pripovedovala princesa Šeherezada, da se je s pripovedovanjem zgodb izognila smrti!), namenjene zlasti učencem, ki se začenjajo učiti tujih jezikov.

Pred božičem bo izšla francosko-italijanska basen v lepem prevodu moje nekdanje študentke Alessandre Cislighi, ki poučuje filozofijo nedaleč stran – na Pedagoški fakulteti Univerze v Trstu.

»Več pripovedovati pomeni bolje razumeti,« je govoril Paul Ricœur. Moje basni so poskus, da bi to maksimo preveril pri mlajšem občinstvu. Umetnost pripovedovanja in umetnost razumevanja sta dve plati iste hermenevtične medalje.